

CHARAKTERISTIKA KRAJE

Kraj Vysočina v rámci České republiky zaujímá centrální polohu. Sousedí s krajem Jihočeským, Středočeským, Pardubickým a Jihomoravským. S krajem Jihomoravským vytváří region soudržnosti NUTS 2 za účelem podpory regionálního rozvoje. Je pro něj charakteristická členitost území, vyšší nadmořská výška a řídké osídlení. Rozdrobená sídelní struktura přispívá v některých případech k vyliďňování menších obcí a odchodu mladých a kvalifikovaných obyvatel.

Území Kraje Vysočina se sice státní hranice České republiky přímo nedotýká, jižní část kraje však zasahuje do její těsné blízkosti, a z tohoto důvodu se Vysočina společně s krajem Jihočeským a Jihomoravským zapojuje do řady aktivit v rámci přeshraniční spolupráce s Rakouskem. Povrch území je tvořen pahorkatinami Českomoravské vrchoviny. Region je atraktivní svým poměrně nízkým znečištěním ovzduší, nacházejí se v něm též vodohospodářsky významné vodní plochy a zdroje vody. Územím kraje prochází od jihozápadu na severovýchod hlavní evropské rozvodí a rovněž historická zemská hranice Čech a Moravy.

Rozlohou (téměř 6 800 km²) se Vysočina řadí mezi regiony nadprůměrné velikosti – pouze čtyři kraje jsou rozlehlejší. Nejvýše položeným bodem je vrchol Javořice (837 m n. m.) v Javořické vrchovině na jihu okresu Jihlava, nejnižší bod se nachází v místě, kde na jihovýchodě okresu Třebíč opouští území kraje řeka Jihlava (239 m n. m.). Na území kraje se nacházejí dvě chráněné krajinné oblasti – Žďárské vrchy a Železné hory. Vrch Melechov v havlíčkobrodském okrese je v některých pramenech označován za geografický střed Evropy.

Území Kraje Vysočina se administrativně člení na 5 okresů, 15 správních obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP) a 26 obvodů pověřených obecních úřadů (POÚ). Základní samosprávnou jednotkou jsou obce, kterých je v kraji 704 (stav od 1. ledna 2005). Obec na Vysočině má v průměru 735 obyvatel, tedy nejméně ze všech krajů České republiky. V kraji jsou nejčteněji zastoupeny obce s méně než 500 obyvateli. Statut města má v současnosti 35 obcí kraje, což je v rámci České republiky vzhledem k velikosti regionu mírně podprůměrné.

K 1. lednu 2025 žilo na Vysočině téměř 518 tisíc obyvatel, což mezi kraji České republiky představuje třetí nejnižší lidnatost. Podíl městského obyvatelstva k 31. 12. 2024 je na úrovni 56 %. V roce 2024 se snížil počet narozených dětí, ubylo sňatků a přibýlo rozvodů. Podíl dětí narozených mimo manželství je dlouhodobě nižší než v ostatních regionech České republiky s výjimkou Prahy, Jihomoravského a Zlínského kraje, ale má dlouhodobě vzestupnou tendenci a v roce 2024 dosáhl úrovně 45 %.

Ke konci roku 2024 bylo v kraji ve statistickém registru ekonomických subjektů, v němž jsou evidována všechna vydaná identifikační čísla organizací, podchyceno 107,9 tisíc subjektů. V rámci České republiky se tak Vysočina zařadila na třetí místo od konce před Karlovarský a Liberecký kraj, což vzhledem k počtu obyvatel svědčí o nižším stupni podnikatelské aktivity. Nejvíce ekonomických subjektů v kraji vykázal okres Jihlava (24,9 tisíc), nejméně okres Pelhřimov (16,3 tisíc).

Ekonomická výkonnost kraje zaostává za celorepublikovým průměrem. Jeho podíl na hrubém domácím produktu České republiky se v posledních letech pohybuje kolem 4 %. V roce 2023 činil hrubý domácí produkt na 1 obyvatele kraje více než 606 tisíc Kč, tj. kolem 87 % průměru ČR.

Průměrná hrubá měsíční mzda v Kraji Vysočina v roce 2024 činila 39 684 Kč (fyzické osoby, předběžný údaj), pod celorepublikovým průměrem zaostala o 3,9 tisíce korun.

Podíl nezaměstnaných osob na obyvatelstvu ve věku 15–64 let dosáhl koncem roku 2024 hodnoty 3,49 % a byl šestý nejvyšší v celé České republice. V kraji byl nejvyšší v okrese Třebíč (4,12 %), naopak nejnižší v okrese Pelhřimov (2,61 %). Počet neumístěných uchazečů o práci se v kraji oproti roku 2023 zvýšil o 14,0 %. Na jedno volné pracovní místo koncem roku 2024 připadal na Vysočině více než jeden uchazeč. Nabídka míst pro kvalifikovanou pracovní sílu není vysoká.

Tradičně významné postavení má v Kraji Vysočina zemědělství. Zdejší přírodní podmínky jsou sice podprůměrné (nadmořská výška a sklonitost pozemků snižují produkční schopnost půd), pro některé zemědělské komodity a činnosti je však přesto území Vysočiny optimální (produkce brambor, olejnin, pastevní chov skotu).

Pro zemědělství kraje je i nadále charakteristický velkovýrobní způsob hospodaření. Většina zemědělských podniků se zaměřuje na kombinaci rostlinné a živočišné výroby, větší specializaci je možno sledovat u menších výrobních jednotek samostatně hospodařících rolníků.

Celková plocha obilovin v roce 2024 činila 128 tisíc hektarů, sklizeň dosáhla při snížení průměrného hektarového výnosu na 5,3 tun více než 677 tisíc tun. Celková sklizeň brambor v kraji činila téměř

230 tisíc tun a představuje více než třetinu produkce brambor v České republice. Plocha brambor byla proti předchozímu roku o něco větší, hektarový výnos se zvýšil, takže celková sklizeň byla podstatně vyšší.

Intenzita chovu skotu na 100 ha zemědělské půdy dosáhla v roce 2024 hodnoty 61 kusů a byla nejvyšší z krajů České republiky. Průměrná roční dojivost jedné krávy dosáhla 9 898 litrů. Produkci masa v množství 32,4 tisíc tun (bez drůbeže) se kraj zařadil na čtvrté místo v České republice.

Průmyslové podniky utržily v roce 2024 za vlastní výrobky a služby 186 miliard Kč, což je o 1,0 % více než v roce 2023. Údaje se týkají 128 společností se 100 a více zaměstnanci. Z průmyslové výroby mají v kraji význam zvláště odvětví strojírenské a kovodělné, dřevozpracující, potravinářské a energetika. Průmyslovými centry jsou zejména bývalá okresní města, vedle nich ale i další města s dobrou dopravní dostupností.

V Kraji Vysočina bylo v roce 2024 vydáno 4 668 stavebních povolení na všechny typy objektů, což oproti roku 2023 představuje nárůst o 3,5 %. Počtem zahájených bytů (1 779) se Vysočina řadí na 7. místo mezi čtrnácti kraji České republiky. Dokončeno bylo v kraji 1 434 bytů, což představuje meziroční pokles o 15,4 %.

Silniční a železniční síť Vysočiny má strategický význam z pohledu vnitrostátního i celoevropského. Území kraje je součástí středoevropské urbanizované osy (Berlín-Praha-Vídeň/Bratislava-Budapešť). Dálnice D1 (v síti evropských silnic označení E50 a E65) tak slouží dopravě národní i evropské. Strategická poloha Vysočiny proto v posledních letech přilákala řadu zahraničních investorů, kteří sem soustřeďují nejen výrobní kapacity, ale rovněž výzkum a vývoj.

Kraj má poměrně stabilizovanou síť základních škol a dostatečnou kapacitu škol středních. V kraji působí jedna vysoká škola - Vysoká škola polytechnická v Jihlavě, kterou v akademickém roce 2024/2025 navštěvovalo 2,2 tis. studentů.

Zdravotnická péče je koncentrována především v 8 nemocnicích s 2,4 tis. lůžky. Ambulantní péči pak zajišťují (včetně detašovaných pracovišť) ordinace praktických lékařů pro dospělé, ordinace dětských lékařů a stomatologů. Jejich dostupnost je však pro část obyvatel venkova problematická.

K pozitivům kraje patří nízká kriminalita a malá sebevraždnost ve vztahu k počtu obyvatel.

Na území kraje se konají zajímavé kulturní akce, z nichž některé mají celostátní i mezinárodní charakter. Dlouholetou tradici má Podzimní knižní veletrh pořádaný v Havlíčkově Brodě. V Jihlavě se pravidelně koná letní hudební festival Vysočina Fest či Mezinárodní festival dokumentárního filmu. Město Telč pravidelně pořádá festival Prázdniny v Telči nebo Evropské setkání folklórních souborů. V Náměšti nad Oslavou se uskutečňují tradiční Folkové prázdniny. Státní zámek v Jaroměřicích nad Rokytnou hostí Mezinárodní hudební festival Petra Dvorského. Příznivci country hudby mohou v obci Štoky každoročně navštívit festival nazvaný Trampský širák. V oblasti sportu je velice známý sportovní areál v Novém Městě na Moravě, kde jsou úspěšně pořádány závody světového významu.

Ubytovací zařízení v kraji navštívilo v roce 2024 přes 688 tisíc hostů. Kraj Vysočina nabízí dobré příležitosti pro letní i zimní pobytovou turistiku i možnost návštěvy řady cenných historických a kulturních památek. Nejlepší sněhové podmínky na Vysočině najdou milovníci zimních sportů ve Žďárských vrších, které umožňují lyžování v nadmořské výšce až 700–800 m. V této oblasti se také nachází podstatná část kapacity hromadných ubytovacích zařízení. Vysokých poloh přes 700 m nadmořské výšky dosahují i Jihlavské vrchy a Svratecká hornatina. Z řady vodních ploch v kraji můžeme uvést Velké Dářko (největší rybník na Vysočině), či vodní nádrž Dalešice na řece Jihlavě, jejíž 100 m vysoká sypaná hráz je nejvyšší svého druhu v České republice.

Na území Kraje Vysočina se nacházejí tři památky zapsané do seznamu UNESCO. Je to městská památková rezervace Telč, poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou a židovská čtvrť se hřbitovem a bazilikou sv. Prokopa v Třebíči. Unikátní je i Muzeum rekordů a kuriozit v Pelhřimově. Přírodní bohatství kraje tvoří dvě chráněné krajinné oblasti a četné přírodní rezervace. Budoucnost cestovního ruchu na Vysočině bude bezpochyby patřit vedle městské turistiky především formám klidné a ekologicky čisté pobytové turistiky. Tu podporuje hustá síť turisticky značených cest (asi 2 900 km) a rozvoj cyklotras (asi 2 500 km).